

УДК 631.162:657.471.12

Ярова В.В.

кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри статистики та економічного аналізу
Харківського національного аграрного університету імені В.В. Докучаєва

МЕТОДИКА ОЦІНКИ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розроблено методичні положення з оцінки соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств та її впливу на рівень життя сільського населення. Методичний підхід базується на розрахунку комплексного трьохкомпонентного показника, який характеризує вклад аграрного бізнесу в економічну, соціальну і екологічну складову якості життя. Соціальна відповідальність аграрних підприємств проявляється у трьох напрямках: економічна політика, соціальна політика і екологічна політика. Кожна структурна частина соціальної відповідальності підприємств описується показниками, які характеризують умови і затрати господарств у певному напрямі.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, соціальна відповідальність сільськогосподарських підприємств, комплексний показник, інтегральна оцінка, механізм управління розвитком соціальної відповідальності.

Яровая В.В. МЕТОДИКА ОЦЕНКИ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье разработаны методические положения по оценке социальной ответственности сельскохозяйственных предприятий и ее влиянию на уровень жизни сельского населения. Методический подход базируется на расчете комплексного трёхкомпонентного показателя, который характеризует вклад аграрного бизнеса в экономическую, социальную и экологическую составляющую качества жизни. Социальная ответственность аграрных предприятий проявляется в трех направлениях: экономическая политика, социальная политика и экологическая политика. Каждая структурная часть социальной ответственности предприятий описывается показателями, которые характеризуют условия и затраты хозяйств в определенном направлении.

Ключевые слова: сельскохозяйственные предприятия, социальная ответственность сельскохозяйственных предприятий, комплексный показатель, интегральная оценка, механизм управления развитием социальной ответственности.

Yarovaya V.V. THE METHODOLOGY OF SOCIAL RESPONSIBILITY ASSESSMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

The methodical regulations in social responsibility assessment of agricultural enterprises and its impact on the living standards of the rural population are worked out in the article. The methodological approach is based on calculation of the ternary complex index that characterizes the contribution of agrarian business in an economic, social and environmental component of life quality. Social responsibility of agricultural enterprises is manifested in three directions: economic policy, social policy and environmental policy. Each structural part of social responsibility of enterprises is described by the parameters that characterize the conditions and expenses of farms in a particular direction.

Keywords: agricultural enterprises, social responsibility of agricultural enterprises, integrated index, integral assessment, development management mechanism of social responsibility.

Постановка проблеми. Питання зміни соціальної політики аграрних підприємств, становлення соціально відповідального бізнесу в Україні знаходиться на стадії розробки, у той час як за кордоном це є необхідною умовою для успішного функціонування компанії. В Україні процес впровадження принципів соціальної відповідальності (далі – СВ) просувається дуже низькими темпами. Соціальні програми у нашій країні реалізуються головним чином зарубіжними компаніями або компаніями з участю іноземного капіталу, тобто тими, для кого подібна практика стала традиційною.

Оцінювання ефективності соціальної відповідальності є центральною проблемою менеджменту. Ефект заходів у цій сфері не безпосередній, а опосередкований, і не передбачає ефекту «тут і зараз» [1, с. 345]. Це процедура, за допомогою якої встановлюється міра відповідності стану СВ певним вимогам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий внесок в аналіз принципів і аспектів соціальної відповідальності внесли такі зарубіжні автори, як Ю.Є. Благгов, О.Ю. Богатенкова, Ш.М. Валітов, Г.В. Кіпарська, Д.М. Клепиков, В.А. Мальгін, А.М. Матягіна, А.А. Савченко, С.О. Стрижов, М. Фридман. У світовій практиці відсутній єдиний механізм оцінки соціальної відповідальності. В Україні на сьогоднішній день також приділяється значна увага питанням етики бізнесу і моделям соціального партнерства, у той час як досліджень, присвячених безпосередньо методиці оцінки соціальної

відповідальності підприємств, недостатньо. Слід відмітити наукові праці Н.Ю. Брюховецької, І.П. Булеєва, О.А. Грішнєвої, О.А. Даниленко, А.М. Колода, Е.М. Лібанової, Г.Ф. Хоружого, О.В. Черних, І.В. Яцишиної та інших вчених.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення результатів вивчення міжнародного досвіду оцінки соціальної відповідальності і розробка методичних положень з оцінки ступеня соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств. У відповідності до визначеної мети вирішувалися такі завдання: проаналізувати методи для вимірювання і співставлення принципів КСВ, що застосовуються у міжнародній практиці; розробити методичні положення з оцінки стану соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств; визначити підходи до посилення ролі соціальної відповідальності господарств у процесі підвищення рівня життя працівників і розробити рекомендації з їх реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з Міжнародним стандартом ISO 26000:2010 «Керівництво із соціальної відповідальності», опублікованим у 2010 році, соціальна відповідальність (далі – СВ) – «це відповідальність організації за вплив її рішень і діяльності на суспільство і навколишнє середовище через прозору і етичну поведінку, яка сприяє стійкому розвитку, включаючи здоров'я і добробут суспільства; враховує очікування зацікавлених сторін; відповідає діючому законодавству і узгоджується з міжнародними нормами поведінки» (далі стан-

дарт ISO 26000:2010) [2]. Стандарт призначений для організацій усіх типів, як великих, так і малих, функціонуючих як у розвинутих, так і у країнах, що розвиваються, і передбачає такі основні напрями впровадження на підприємствах: організаційне управління; права людини; трудові практики; навколишнє середовище; добросовісні ділові практики; проблеми, пов'язані із споживачами; участь у житті місцевих громад та їх розвиток [2].

Кожна компанія, підприємство, організація має своє уявлення про соціальну відповідальність. Для одних це – благодійність, для інших – своєчасна виплата податків і надання робочих місць, для третіх – піар. А.М. Матягіна і О.В. Смирнова дають таке визначення корпоративної соціальної відповідальності: «КСВ – це концепція, у відповідності з якою організації враховують інтереси суспільства, беручи на себе відповідальність за вплив їх діяльності на замовників, постачальників, працівників, акціонерів, місцеві товариства та інші зацікавлені сторони, а також на навколишнє середовище. Виконання цього обов'язку виходить за рамки, встановлені законодавством, і передбачає, що організації добровільно, тобто за бажанням, приймають додаткові заходи для підвищення якості життя працівників і їх сімей, а також місцевого товариства і суспільства у цілому» [3].

Велика кількість дослідників КСВ вказують на відсутність адекватного, надійного, зрозумілого і уніфікованого методу підрахунку економічного ефекту КСВ. Доволі складно, а іноді практично неможливо оцінити, чи впливає КСВ на зростання прибутку і зростання вартості компанії, оскільки у багатьох випадках відсутня інформація, особливо про благодійну діяльність. Проте можливо визначити напрями і показники, на які бізнес здійснює більший вплив.

Окремими компаніями здійснюються спроби підрахунку ефекту КСВ у рамках компанії, і нерідко для рішення даного завдання залучаються зовнішні консультанти. Крім того, у даній області проводяться багато досліджень, у яких вивчається порядок взаємозв'язку якості корпоративного управління, СВ компанії та її фінансової ефективності. Проте існує ряд вчених, котрі наполягають на відсутності практичної можливості для спостереження ефекту взаємозв'язку між соціальною відповідальністю і фінансовою ефективністю бізнесу у зв'язку із наявністю значної кількості інших факторів і складності проведення емпіричних досліджень [4].

Можна оцінювати СВ окремого підприємства, компанії, фірми; групи підприємств, кластера компанії; сектора економіки; країни.

Дослідженням впливу стратегії КСВ на діяльність зарубіжних компаній у сучасних умовах присвячено наукові праці В.А. Іванової, яка відмічає, що у міжнародній практиці прийнято використовувати наступні методи для вимірювання і співставлення принципів КСВ: контент-аналіз корпоративних публікацій, емпіричний аналіз, спеціалізовані індикатори КСВ, рейтинги і індекси КСВ [5; 6].

Контент-аналіз корпоративних публікацій передбачає аналіз змісту інтернет-сайту і корпоративних публікацій фірми (особливо корпоративних соціальних звітів). Цей метод не дозволяє дати розгорнуто оцінку КСВ, оскільки інформація, яка розкривається компанією, може у дійсності не відповідати її справжнім діям, частина важливої інформації може взагалі не показуватися компаніями на своїх сайтах або у корпоративних звітах і публікаціях. Цей метод має свої обмеження у застосуванні для оцінки результатів проведення соціально відповідальної ді-

яльності сільськогосподарськими підприємствами, оскільки вони не складають нефінансову (соціальну) звітність. Єдиним джерелом для контент-аналізу є зміст інтернет-сайту конкретного підприємства.

Емпіричний аналіз проводиться на підставі даних опитування стейкхолдерів підприємства. Для виявлення основних факторів, що дозволяють оцінити рівень СВ окремого підприємства, компанії, кластера компаній, сектора економіки, країни, дослідники пропонують проводити оцінку КСВ шляхом опитування стейкхолдерів компанії з наступним емпіричним аналізом отриманих відповідей.

Емпіричний аналіз і спеціалізовані індикатори КСВ можуть базуватися на одному параметрі, на декількох параметрах. Найбільш поширеним спеціалізованим індикатором, що базується на одному параметрі є екологічний індикатор. Дослідники М.С. Баукус, Девідсон, Уорелл пропонують використовувати в якості індикатора рівень корпоративних злочинів [7, с. 129]. Індикатори підраховуються на основі емпіричного аналізу і шляхом співставлення економетричних моделей. Проте рівень охоплення питань КСВ зводиться головним чином до аспектів корпоративного управління.

На нашу думку, для сільськогосподарських підприємств можна використовувати метод спеціалізованих індикаторів, що базуються на декількох параметрах. Для цього треба знайти спеціалізовані індикатори (соціальні, економічні, екологічні), те, що характерне саме для аграрних підприємств. Треба розширити коло питань із СВ, проводити емпіричний аналіз, відбирати кількісні параметри, які відображають окремі сторони соціально орієнтованої діяльності господарств, будувати, аналізувати і зіставляти економетричні моделі.

При емпіричному аналізі і використанні спеціалізованих індикаторів порівняльна оцінка компаній за рівнем СВ представляє значні складнощі. Для даних цілей частіше використовують рейтинги і індекси КСВ. Рейтинги ранжирують підприємства, компанії за рівнем їх прихильності до соціально орієнтованої поведінки. Стосовно великих компаній сформовано певний ринок інформаційних послуг, на якому відбувається оцінка компанії по соціальному, економічному і екологічному параметрам. Більшість агентств при складанні рейтингів КСВ спираються на модель стейкхолдерів. В Європі для аналізу частіше використовують концепцію стійкого розвитку з упором на екологічну складову [8].

Рейтинги та індекси КСВ представляють найбільш популярний спосіб оцінки і співставлення компаній з точки зору їх прихильності до стратегії соціально відповідального ведення бізнесу.

Міжнародний індекс FTSE4Good об'єднує провідні компанії світу з точки зору охорони навколишнього середовища і КСВ. Значення індексу знаходиться у межах від 0 до 100 балів і включає показники, які відображають заходи із охорони навколишнього середовища, захисту прав людини і прав працюючих, протидії корупції. Індекс FTSE4Good створений, щоб допомогти інвесторам обрати ті компанії, які відповідають міжнародним стандартам КСВ.

О.Ю Богатенкова присвячує свої дослідження методиці оцінки впливу бізнесу на якість життя населення [9, с. 39-42]. Для оцінки стану СВ промислового підприємства Д.М. Клепиков проводить аналіз величини соціальних інвестицій на одного працівника, відношення соціальних інвестицій до обсягу продаж, відношення соціальних інвестицій до прибутку від реалізації. Ці індекси можуть використовуватися

для міжкластерних оцінок стану соціального інвестування, розвитку соціальної відповідальності. Для оцінок на рівні конкретного промислового підприємства вчений пропонує методу інтегральної оцінки з використанням метода аналізу ієрархій, який включає декомпозицію проблеми, порівняльні судження, синтез пріоритетів і вибір альтернатив [10].

Оцінювання ефективності соціальної відповідальності є предметом дослідження О.А. Грішнєвої, О.А. Даниленко, А.М. Колога. Алгоритмом процесу оцінювання ефективності соціальної відповідальності є послідовна низка дій, коли: визначаються цілі оцінювання; обґрунтовуються критерії оцінювання; з'ясовується склад початкових даних, використовуваних у процесі оцінювання; виробляються вимоги до критеріїв оцінювання; обираються методи розрахунку критеріїв; виконується розрахунок кількісної величини критеріїв, тобто показників, відповідних тим чи іншим критеріям [1, с. 345-358].

Соціальна відповідальність сільськогосподарських підприємств являє собою процес реалізації добровільно прийнятих зобов'язань із задоволення соціальних потреб, як персоналу господарства, так і інших учасників суспільства. Цей процес різниться високим ступенем інтеграції у діяльність підприємства і складається із деяких послідовних дій у певному часовому інтервалі. Результат від реалізації процесу СВ буде невіддільним від основних господарських процесів від виробництва до реалізації сільськогосподарської продукції. Тому ми припускаємо, що для вимірювання слід використати комплекс показників і критеріїв оцінки.

Соціальна відповідальність аграрних підприємств проявляється у трьох основних напрямках: економічна політика, соціальна політика і екологічна політика. Кожна із названих складових СВ підприємств характеризується низкою показників, які характеризують затрати і результати господарської діяльності у певному напрямі. Необхідним є інтегральний підхід, комплексна оцінка картини того, що відбувається на сільськогосподарському підприємстві. Це означає, що індикаторів має бути багато. Для аналізу стану СВ важливим є врахування порівняльної динаміки темпів зростання соціальних і фінансово-економічних показників сільськогосподарських підприємств.

Оцінку рівня соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств пропонуємо проводити за комплексним (інтегральним) показником, який визначається як добуток між трьома коефіцієнтами (*ISV*):

$$ISV = FVE \times PSV \times EEP$$

критерії фінансово-виробничої ефективності	×	критерії зміни потенціалу соціальної відповідальності	×	критерії еколого-економічного потенціалу
--	---	---	---	--

Перший коефіцієнт (*FVE*) характеризує економічну складову соціальної відповідальності сільськогосподарського підприємства. Він може бути представлений показниками фінансово-виробничої ефективності, доходів працюючих, ефективності використання трудових ресурсів, серед яких: валова продукція сільського господарства, чистий дохід (виручка) від реалізації продукції, прибуток від реалізації, приріст рентабельності персоналу, приріст обсягу виробництва продукції на 1 грн фонду оплати праці, приріст виручки від реалізації сільськогосподарської продукції на 1 грн фонду оплати праці, рівень середньомісячної оплати праці по господарству і по га-

лузях рослинництва і тваринництва, сума податку з доходів фізичних осіб, що відрахована з фонду оплати праці усіх працівників, частка витрат на оплату праці і відрахувань на соціальні заходи у структурі виробничої собівартості окремих видів сільськогосподарської продукції, показники продуктивності праці, чисельності працівників, рівня і структури зайнятості, відпрацьованого часу тощо.

Другий коефіцієнт (*PSV*) представляє соціальну складову СВ підприємства, критерії зміни потенціалу соціальної відповідальності. Для її характеристики можуть бути використані витрати на утримання робочої сили, що не входять до складу фонду оплати праці (витрати на соціальне забезпечення працівників, культурне-побутове обслуговування, на забезпечення працівників житлом, на професійне навчання), у розрахунку на одного працівника, на 1 грн прибутку (або чистого доходу) від реалізації. До другої групи критеріїв також можна віднести показники статеві-вікової структури, якісного складу працюючих, показники руху робочої сили, плинності кадрів тощо.

Третій коефіцієнт (*EEP*) представляє екологічну складову СВ, критерії зміни еколого-економічного потенціалу сільськогосподарського підприємства. До числа таких показників може увійти частка поточних витрат на природоохоронні заходи у собівартості продукції, ступінь використання органічних, мінеральних добрив, засобів захисту рослин. Головний екологічний внесок соціально відповідального бізнесу – зменшення числа робочих місць із шкідливими і небезпечними умовами праці. Кількість робочих місць з безпечними умовами праці має збільшуватися більш високими темпами, ніж кількість доступних для працевлаштування місць. Непрямими показниками цього блоку можуть бути витрати на мінеральні добрива, засоби захисту рослин на 1 га посівної площі, їх частка у структурі собівартості продукції рослинництва, щільність поголів'я великої рогатої худоби на 100 га сільськогосподарських угідь, свиней – на 100 га ріллі.

Для визначення комплексного (інтегрального) показника рекомендується поетапний розрахунок коефіцієнтів по кожній складовій СВ сільськогосподарського підприємства, який базується на співставленні темпів зростання ключових показників. Прояв СВ підприємства характеризує порогове значення. Оцінка стану СВ проводиться за 4 рівнями: 1) соціальна безвідповідальність, вплив бізнесу відсутній; 2) низька соціальна відповідальність, вплив бізнесу слабкий; 3) соціальна відповідальність незначна, вплив помірний; 4) висока соціальна відповідальність, вплив бізнесу сильний.

Проведений аналіз індикаторів стану СВ на прикладі господарств Харківської області у 2011–2012 роках дозволив оцінити вплив соціально відповідальної поведінки на рівень життя за комплексним (інтегральним, трьохкомпонентним) показником *ISV*. Значення показника менше нормативного ($ISV < 1$) за досліджувані роки, що свідчить про низьку соціальну відповідальність сільськогосподарських підприємств області.

Нав'язувати аграрному бізнесу соціальну відповідальність не можна, оскільки він не буде приймати участі у невигідних програмах. Тому підходи до посилення ролі бізнесу у підвищенні рівня життя, досягненні соціальної стабільності базуються, по-перше, на економічному інтересі бізнесу поза соціальної сфери і, по-друге, на економічному інтересі в соціальній сфері. Якщо економічні інтереси підприємства не знаходяться у площині розвитку соціаль-

ної сфери, то необхідно орієнтуватися на активізацію бізнесу до реалізації соціальних ініціатив. Другий підхід передбачає залучення бізнесу до роботи у соціальній сфері. Соціальне підприємництво має на меті не тільки бажання отримати прибуток, а і певним чином сприяти розвитку місцевої громади і конкурентоспроможності регіону.

Висновки з проведеного дослідження. В результаті аналізу різних підходів до оцінки рівня розвитку соціальної відповідальності підприємств у зарубіжній та вітчизняній діловій практиці можна зробити такі висновки:

1. Для оцінки ступеня соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств доцільним є застосування інтегрального показника соціальної відповідальності (ISV), який передбачає розрахунок коефіцієнтів по економічній, соціальній і екологічній складовим діяльності. Нормативне, порогове значення інтегрального показника становить «1». Прояв соціальної відповідальності характеризує значення більше одиниці.

2. Пропонується чотири рівня стану соціальної відповідальності і впливу аграрного бізнесу на соціальний добробут зайнятих: соціальна безвідповідальність; низька соціальна відповідальність; незначна соціальна відповідальність; висока соціальна відповідальність. За допомогою інтегрального індексу встановлено низький рівень соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств Харківської області.

3. Посилення впливу соціально відповідальної поведінки сільськогосподарських підприємств на рівень життя працюючих, їх сімей та населення територіальної громади можливе за рахунок активізації аграрного бізнесу до реалізації соціальних ініціатив і за рахунок залучення його до роботи у соціальній сфері. Необхідна реалізація комплексу інформаційно-аналітичних, організаційних заходів і системи зовнішньої мотивації.

4. Просування інноваційних технологій ведення аграрного бізнесу неможливе без СВ сільськогосподарських підприємств, оцінка якої ускладнюється обмеженням вихідних даних. Особливу актуальність мають питання структури і складання соціальних звітів, які мали б відображати економічні, соціальні

і екологічні показники. На основі складених кожним підприємством соціальних звітів з'явилася б можливість складання рейтингу соціальної відповідальності бізнесу регіону. Високий рівень соціальної відповідальності сприятиме досягненню соціальної справедливості, підвищенню кваліфікації персоналу та якості праці, покращенню репутації підприємства, залученню крупних інвесторів, збільшенню вартості бізнесу, залученню нових споживачів і покращенню якості сільськогосподарської продукції.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку : монографія / [А.М. Колот, О.А. Грішнова та ін.] ; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Колота. – К. : КНЕУ, 2012. – 501 с.
2. Міжнародний стандарт ISO 26000:2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ksovok.com/doc/iso_fdis_26000_rus.pdf.
3. Матягина А.М. Экологически ответственный бизнес : учебное пособие / А.М. Матягина, Е.В. Смирнова. – М.: ФОРУМ, 2012. – С. 63.
4. McWilliams A., Siegel D. Corporate social responsibility: A theory of the firm perspective. – *Academy of Management Review*, 2001. – P. 119.
5. Иванова В.А. Концепция корпоративной социальной ответственности / В.А. Иванова // *Человек и труд*. – 2010. – № 11. – С. 54-57.
6. Иванова В.А. Особенности формирования моделей корпоративной социальной ответственности в зарубежных странах и России / В.А. Иванова // *Человек и труд*. – № 10. – С. 46-50.
7. Baukus M.S, Baukus D.A. Paingbvtthe Piper: An Ampirical Examination of Longer-Term Financial Consequences of Legal Corporate Behavior. – *Academy of Management Journal*, 1997. – P.129-151.
8. Who is who in Corporate Social Responsibility Rating – A survey of internationally established rating systems that measure Corporate Responsibility // Bertelsmann Foundation. July 2006. 181 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bertelsmannstiftung.de/bst/de/media/Transparenzstudie2006.pdf>.
9. Богатенкова Е.Ю. Методика оценки воздействия бизнеса на качество жизни населения / Е.Ю. Богатенкова // Социально-экономическое развитие современного общества в условиях модернизации : материалы Междунар. науч.-практ. конф. – Ч. 1. – Саратов : Изд-во ЦГПМ «Академия бизнеса», 2012. – С. 39-42.
10. Клепиков Д.М. Методика интегральной оценки состояния социальной ответственности предприятия / Д.М. Клепиков, Л.В. Пасечникова // Евразийский международный научно-аналитический журнал «Проблемы современной экономики». – 2012. – № 1. – С. 435-442.